

Yahudi-Müslüman İlişkileri*

Prof. Dr. Reuven FIRESTONE**

Çev. Arş. Gör. Ahmet Rifat GEÇİOĞLU***

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul DÖNER****

Atıf / ©- Firestone, R. (2017). Yahudi-Müslüman İlişkileri, çev. Ahmet Rifat Geçioğlu, Ertuğrul Döner, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 367-386.

Öz- Modern dönem Müslüman-Yahudi ilişkilerinin karmaşık yapısını anlamak için İslam'ın doğduğu ortamı ve Müslümanların temel dünya görüşlerini oluşturmaya başladıkları yedinci yüzyıl Arabistan'ını anlamak gerekmektedir. Bu sebeple bu makalede ilk ve erken dönemlerde karşılaşılan ve birlikte yaşama tecrübesini soluklanan Müslüman ve Yahudilerin birbirlerine karşı yaklaşımları ele alınmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de ve Hadislerde yer alan ve erken dönem kaynaklarda Yahudilerle ilgili kaydedilmiş bütün açıklamalar, Medine'deki ilk Müslüman topluluk ve orada organize olmuş Yahudi kabileler arasındaki ilişki ve anlaşmazlıkların neliğini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Makalede, Kur'an'ı Kerim'deki Zımmî Hakları ve Ehl-i Kitap'ın durumunu tanımlayan toplumsal kısıtlamalar, Hıristiyanların, ikinci halife Ömer b. Hattab'a gönderdikleri varsayılan bir mektupla formüle edilen ve Ömer Paktı olarak bilinen

Makalenin gelişi: 17.05.2017; Yayına kabul tarihi: 20.12.2017

* Tercüme ettiğimiz Reuven Firestone'un "Jewish-Muslim Relations" adlı makalesi editörlüğünü Nicholas de Lange ve Miri Freud-Kandel'in yaptığı 2005 yılında yayınlanan *Modern Judaism* adlı kitabın 438-449. sayfaları arasında yer almaktadır. (ç.n.)

** Reuven Firestone, Hebrew Union Üniversitesi'nde Orta Çağ Yahudilik ve İslam Dinleri Profesörüdür. Arap ve İslam çalışmaları üzerine New York Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. Yazarın "Journeys in Holy Lands: The Evolution of the Abraham-Ishmael Legends in Islamic Exegesis", "Jihad: The Origin of Holy War in Islam", "Jews, Christians, Muslims in Dialogue: A Practical Handbook", "An Introduction to Islam for Jews", "Who are the Real Chosen People: The Meaning of Chosenness in Judaism, Christianity, and Islam", "Holy War in Judaism: The Fall and Rise of a Controversial Idea", "Learned Ignorance: Intellectual Humility among Jews, Christians and Muslims" adıyla eserleri mevcuttur. Ayrıca "Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims" adlı eseri "Yahudiliği anlamak: İbrahim'in/Avraam'ın Çocukları" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. (ç.n.)

*** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, e-posta: agecioglu@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-9930-2505)

**** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: edoner@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-5657-9627)

ve modern dönem öncesi İslam dünyasında Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkileri belirleyen bir anlaşmadan bahsedilmektedir. Modern döneme kadar Müslüman-Yahudi ilişkilerinin mahiyetini ortaya koymaya çalışan makalede yazar, on dokuzuncu yüzyıl ve sonrası Müslümanların Yahudilere, Yahudilerin Müslümanlara bakışı, Siyonizm'in ortaya çıkışı, Filistin meselesi ve antisemitizm gibi oldukça önemli konuları ele alarak, kendince bir sonuç çıkarmaya çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler- Müslüman-Yahudi ilişkileri, Ömer Paketi, siyonizm, Filistin meselesi, antisemitizm

§§§

Modern dönem Yahudi-Müslüman ilişkisinin karmaşık yapısını/ doğasını, İslam'la ortaya çıkan yeni İnanırların (*mu'minûn*) temel dünya görüşlerini oluşturmaya başladığı yedinci yüzyıl Arabistan'ını tekrar ziyaret etmeksizin anlamak imkânsızdır. Bu bağlamda Hz. Muhammed ve onun takipçileri Yahudilerle temasa geçmiş ve bu etkileşimin gelecek nesiller adına Kur'an'da kaydedilmiş olması sebebiyle de bu temas oldukça önem kazanmıştır.

Kur'an'da Yahudiler

Hz. Muhammed* 622 yılında kendi kabilesi tarafından Mekke'den zorla çıkmaya zorlandı ve Medine'de yaşayan Yahudi toplulukla ilişki içerisinde girdiği burayı sığınak olarak buldu. Öncelikle Yahudilere dair -olumlu, olumsuz ve nötr- İslâmî imajların oluşturulması ve sonrasında bu imajların İslam'ın kutsal kitabındaki görüntülerinin kutsallaştırılması bu temasın dışındadır.

Kur'an'da Yahudiler hususunda birbiriyle çelişen ifadeler bulunmaktadır. (Kur'an) Bir yandan Hz. Muhammed'e Yahudilere gidip onlardan birtakım şeyleri öğrenmesi talimatını verir: "Sana vahyettiğimiz bu kıssalardaki bilgilerin doğruluğundan herhangi bir şüphen varsa, senden öncekilere verdiğimiz kitapları okuyanlara sor. Andolsun ki sana rabbin tarafından vahyedilen bilgiler

* Reuven Firestone, ilgili makalede Hz. Peygamber'den bahsettiği yerlerde sadece onun ismine yer vermiş, fakat biz saygı ifadesi olarak Hz. Muhammed'in adının zikredildiği yerlerde "Hz." ifadesini tercümeyle eklemeyi uygun bulduk. Ayrıca Kur'an ayetleri genel itibarıyla Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı mealinden istifade ile tercüme edilmiştir. (ç.n.)

mutlak doğrudur. Bunda hiçbir tereddüdün olmasın.” (Yunus 10/94).¹ Kur’an ayrıca Yahudilere, Hıristiyanlara ve farklı dini kimliklere sahip olanlardan her kim tanrıya inanır ve salih amel işlerse onlara hiçbir korkunun olmayacağını, Müslüman kimseler gibi, onların kurtuluşa ereceğini öğretir (Bakara 2/62; Mâide 5/69; Hac 22/17). Bir yandan da Kur’an birçok kez Yahudileri, Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmedikleri için kınar. Kur’an Yahudilerden dik kafalı/kibirli ve asi (Bakara 2/93, 105; Mâide 5/78; Cuma 62/5), dürüst olmayan (Bakara 2/100), aşırı/sert (Bakara 2/85, 91; Nisâ 4/157), hırslı ve açgözlü (Nisâ 4/54; Mâide 5/64; Ahkâf 46/10), kibirli (Âl-i İmrân 3/24, 181; Mâide 5/64), sinsi (Bakara 2/109, 120; Âl-i İmrân 3/69), kıskanç (Nisâ 4/54; Mâide 5/51), yalancı (Âl-i İmrân 3/71, 94; Mâide 5/41; En’âm 6/28) ve kâfir (Bakara 2/55, 103; Âl-i İmrân 3/72; Mâide 5/41; Tevbe 9/30-31; Haşr 59/2-4) olarak bahseder ve Kur’an, Yahudileri, Kur’an’ın mesajını ve onu getiren Hz. Peygamberi gözden düşürmek için kendi Kutsal Kitaplarını tahrif etmekle suçlar (Bakara 2/79; Âl-i İmrân 3/78; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41).

Bununla birlikte Yahudilerle ilgili olumsuz atıflardan bazılarında bile, onların hepsinin bir olamayacağı şeklinde birtakım hatırlatmalar vardır. “Onların hepsi bir değildir. Ehl-i Kitap dürüst bir topluluktur. Bu kimselerin hayır yolunda yaptıkları işler karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah duyarlı/dindar olanları bilir (Âl-i İmrân 3/113-115; ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/199; Nisâ 4/55, 155).

Kur’an’ın köklü/kurulu dinlerin taraftarlarına yönelik negatif ve hiddetli atıflar içermesi şaşırtıcı olmamalıdır. Polemik/inanç tartışması, bu üç büyük monoteist aile arasında yaygın/alışılğelen bir özelliktir ve Kutsal kitapların köklü/kurulu dinlere yönelttiği öfke, onların her zaman ortaya çıktığı zor şartlara işaret eder. Her üç Kutsal Kitap da öfkeyi, kendilerine karşı gelen yerleşik sistemlerinin temsilcilerine karşı yöneltir ve Kutsal Kitaptaki sövgü/tahkir çoğu kez oldukça serttir/acımasızdır (Tesniye 7/1-2; Matthew 23). Bu nedenle, Kur’an’daki Yahudilik karşıtı söylem -her ne kadar talihsiz olsa da- bir dinin teklik iddiasının doğal bir ifadesidir.

Zuhur eden dinlerin Yahudiler gibi masum bir topluluğu neden aşağılamak zorunda kaldıkları sorulabilir/sorgulanabilir. Bunun cevabı yakından incelendiğinde, zuhur eden dinler tarafından karalanan ve yerilen toplulukların

¹ Ayrıca bkz. “Bu gerçeği bilmiyorsanız, gidin Tevrat ve İncil hakkında bilgi sahibi olan kimselere (Ehliz-Zikr) sorun. 9. yüzyılın büyük ilim adamı ve hadis toplayıcısı Taberî, erken gelenekte Allah’ın *Ehl-i Tevrat* ifadesiyle Torah Halkına atıfta bulunduğunu belirtmektedir.

bu kadar masum olmaya meyilli olmamalarıdır. Biz mağduru suçlamak yerine, köklü/kurulu dinlerle ilişkisi bağlamında, zuhur eden dinlerin dinamiklerini anlamaya çalışıyoruz. Yeni zuhur eden bir din, tanım olarak, bizim kendi kuşağımızda mezheplerin ve tarikatların yükselişiyle beliren bir gözlemlerle, kuruluş sorununu besler/artırır. Buna karşılık köklü/kurulu dinler karakteristik olarak yeni türedi şeyin/oluşumların başarısını engelleme çabası içindedirler. Çoğu yeni dini hareketler/oluşumlar bir nesil içinde (kısa bir sürede) ölürler. İslâmî hareketin muazzam başarısı, Müslümanların kendi monoteist formlarını, dinin en mükemmel formu olduğuna ilahi bir kanıt olarak görmeleri gösteriliyordu Bu çizgideki düşünceye göre tarih, diğer tek tanrıcılıkların ikincil derecede olduğunu ve İslam'ın ebedî üstünlüğünü kanıtlamıştır.

Hız. Muhammed ve onu takip edenlerin tanıdıkları tek Yahudiler olan Medine Yahudi topluluğu, ilk Müslümanları hem kavramsal hem ideolojik hem de maddi/fiziksel anlamda tehdit etmiş görünmektedir. Kavramsal ya da düşünsel tehdit büyük bir krize sebep olsa da maddi/fiziksel tehdit de bu bağlamda önemliydi. Bazı ayetler, Yahudilerin Hız. Muhammed'in peygamberliğini reddetmekle kalmayıp, ona olan güveni sarsmaya çalıştıklarını da belirtmektedir:

Ey Müminler! Dininizi alay ve eğlence konusu yapanları -ki bunlar ister sizden önce vahye muhatap kılınmış kimseler [Yahudiler] olsun, ister [müşrikler ve münafıklar gibi] diğer kâfirler olsun- asla dost ve sırdaş edinmeyin. Mademki müminsiniz, o halde Allah'ın bu emrine itaat hususunda sorumlu ve duyarlı davranın. Ey Müminler! Siz birbirinizi [ezanla] namaza çağırdığınızda o Yahudiler ezan ve namazı hep alay ve eğlence konusu yaparlar. Çünkü onlar akıl, fikir, anlayış ve idrakten nasipsiz bir güruttur. [Ey Peygamber!] De ki: "Ey Yahudiler! Bizden nefret etmeniz sırf şu iki sebeptendir: Birincisi, Allah'a inanıp güvenmemiz ve yine O'nun tarafından hem bize indirilen Kur'an'a hem de daha önce indirilmiş vahiylerle inanmamızdır. İkincisi ise sizin çoğunuzun fasık/kâfir kimseler olmasıdır. (Mâide 5/57-59)

Medine'deki organize Yahudi toplulukları, dinî kaynaklarda defaatle Hız. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmeyi reddeden (gruplar) şeklinde tasvir edilmişlerdir. Genelde Yahudileri kınayan bu ayetler, dinlerini terk eden ve Hız. Muhammed'in takipçileri arasına giren münferit Yahudilerin dürüst olduklarından söz eder. Bununla birlikte topluluğun, Müslümanların artan gücü karşısında sürekli bir şekilde kararlı (dik başlı) kaldıkları tasvir edilmektedir.

Yahudilerin dik başlı, inatçı veya kıskanç oldukları yönündeki atıflar, muhtemelen onların yeni bir peygamberi ve onun dinini kabul etmeyi reddetmeleri ile ilgilidir, onların yalancı oldukları veya kendi kutsal kitaplarını tahrif ettikleri yönündeki atıflar ise muhtemelen daha önce Kutsal Metinlerde kaydedilenlerle yeni vahiyler arasındaki kaçınılmaz çelişkiler sonucu ortaya çıkan problemlere işaret etmektedir.

Kur'an'da ve erken dönem kaynaklarda Yahudilerle ilgili kaydedilmiş bütün bu olumsuz açıklamalar, Medine'deki ilk Müslüman topluluk ve orada organize olmuş Yahudi kabileler arasındaki anlaşmazlığın bir sonucuydu. Kur'an kendisini evrensel bir öğreti olarak ifade eder, bununla birlikte retorik tarzı sebebiyle, genel anlamda onun Yahudileri olumsuz olarak nitelediği görülmektedir. Müslümanlar için Kur'an eşsiz bir Kutsal Kitaptır (ve Kur'an'ın eşsizliği/muciz oluşu İslam teolojisi açısından mutlak bir kabuldür), bu sebeple onun Yahudileri tasviri, (Müslümanlar için) sorgulanması zor bir gerçeklik düzeyini temsil eder. Kutsal Kitap olarak Kur'an, tüm dünyada çağdaş Müslüman dünya görüşleri için güçlü bir kaynak oluşturur. Onun (Kur'an'ın) yansıttığı çatışmalar yalnızca birkaç yıl sürmüştür; ama onları kaydeden Kutsal Kitap ayetleri sonsuza kadar varlığını koruyacaktır.

Zımmî Hakları

Kur'an'ı takip eden kutsal İslam kaynakları, peygamber Hz. Muhammed'in sünneti veya başka bir deyişle onun davranışları ve sözlerinin kayıt altına alınmasıdır. Bunlar Hadis adı verilen bir kaynakta kaydedilir. Kur'an gibi Hadis de, Yahudiler ve ilk Müslümanlar arasında vuku bulan anlaşmazlıkları yansıtır, bu geniş/büyük kaynakta belirli Yahudi model ve kalıpları oluşturulmuştur. İslam'ın daha geç dönemde (oluşturulan) hukukî kaynağı öncelikle Kur'an ve Sünnetten hareketle şekillendirildi, böylece her ikisi hem bu imajları güçlendirdi hem de bunları sürekli hale getiren bir kanun meydana getirdi.

Ortaya çıkışından sonra yalnızca bir nesil içinde İslâm, kendini büyük çoğunluğu inançsız olan bir topluluğun askerî ve politik kontrolünde buldu. Bu nedenle onlarla ilgili bir politika geliştirilmesi gerekiyordu. Farklı detaylar, her türden resmi politika oluşturma yöntemi uzun sürmekteydi. Üstelik geliştirilen kanun ve politikalar çoğunlukla yöneticiler tarafından göz ardı edilirdi veya yalnızca kendilerine uygun olduğunda yürürlüğe konurdu. Ancak bu kanun ve politikalar bir kere oluşturulduğunda, onlar artık kitaplarda yer alırdı (kitapla-

şırdı); bu da Yahudileri de kapsayan dini azınlıklarla (kurulması) beklenen ilişkilerin otoriter bir ifadesi anlamına geliyordu.

Açıkça belirtilir ki, Kur'an hiçbir yerde Yahudilerin yok edilmesi gerektiğini belirtmez. Müslümanlarla Yahudilerin arasındaki ilişkiler üzerine (geliştirilen) politikalar, Kur'an'ın Tevbe 9/29. ayetine dayanmakta ve bu ayetle yetkilendirilmektedir:

[Ey Müminler!] Yahudiler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahirete inmayan, Allah'ın ve elçisinin yasak saydıklarını yasak saymayan, dolayısıyla tevhid dinini din olarak tanımayan kimselerle üstünlüğünüzü kabul edinceye (*vehüm sâğırûn*) ve bizzat gelip kendi elleriyle (*an yedin*) [kelle vergisi] cizye verinceye kadar savaşın.

Yukarıdaki Kur'an içeriğinde italik olarak belirtilen kelimelerin anlamı ve önemi açık değildir (anlaşılması zordur) ve nesiller boyunca hem geleneksel Müslüman hem de modern batılı bilim adamları tarafından tartışılmıştır. Metnin esas gayesi ne olursa olsun, onun kabul edilmiş yorumu, onlar teslim oluncaya, İslam'ın siyasi ve dinî hâkimiyetini kabul edinceye kadar Ehl-i Kitap'la (Aslen Yahudi ve Hıristiyanlar kastedilmekle birlikte Zerdüşterli ve bazen de diğer birtakım kimseleri de içine alacak şekilde genişletilmektedir.) savaşması gerektiğini öğretir. Bu kabul, İslam toplumundaki Ehl-i Kitap'ın yasal olarak alt statüsünü belirleyen özel bir kelle (cizye) vergisi ve giderlere ait bir dizi yasalar yoluyla resmî olarak (usulen) onaylanmıştır. Bu kurumsal dinî topluluklar, vergiyi ödemek ve bazı sosyal kısıtlamalara razı gelmek suretiyle ikincil statülerini kabul ettiklerinde, onların hayatlarını, mallarını ve seçmiş oldukları ibadeti (umumi dinî tören ve merasimlerdeki birtakım kısıtlamalar gibi bazı sınırlandırmalarla birlikte) yapma haklarını garanti altına alan devlet tarafından korunuyorlardı. Bu *zimme* veya "koruma" kuralıydı ve bu nedenle Kitap Halkı (*Ehl-i Kitap*) aynı zamanda İslam toplumunun Zimmî Halkı (*Ehl-i Zimme*), korunanları olmaktadır.

Ömer Paktı

Ehl-i Kitap'ın ikincil durumunu tanımlayan toplumsal kısıtlamalar, Hıristiyanların, ikinci halife Ömer b. Hattab'a gönderdikleri varsayılan bir mektupla formüle edilmiştir. Bu mektup, fethi gerçekleştiren Müslüman ordulara teslim şartlarını belirlemiştir. Bu kısıtlamalar/yasaklar, yeni ibadethaneler veya dinî kurumlar inşa etmeme, halka açık dinî törenler gerçekleştirilmeme, dini yaymama, insanları dinlerinden İslam'a döndürmeyi engelleme taahhütlerini içermektedir. Müslümanlarla karıştırılmamak için kendilerini (Müslümanlardan farklı) elbiselerle ayırmaya ve Müslümanlara her zaman riayet etmeye (saygı göstermeye) gönüllü oldular. Onlar herhangi bir çeşit silah taşımaz, Müslümanlar için belirlenmiş kölelerden almaz veya Müslümanlardan daha yüksek binalar inşa etmezlerdi.

Bu belge Ömer Paktı olarak bilinmektedir ve modern dönem öncesi İslam dünyasında Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkileri belirlemiştir. Ehl-i Kitap'ın yönetim ve toplumda önemli pozisyonları elde etmeleri yasaklanmıştı. Ancak Maimonides² gibi Yahudilerin, valilerin özel hekimleri haline geldikleri durumlarda, bazen buna uyulmadığı gözlenmiştir. Buna en meşhur örnek, sadece Gırnata'nın Müslüman kralının veziri değil, aynı zamanda onun ordularının kumandanı olan Shmuel Hanagid'dir.³ O böyle bir güce hükmederek zimmîliğin böylesi kutsal kurallarını başarılı bir şekilde kırmış; hatta krallığına büyük bir şöhret ve nüfuz da kazandırmıştır. Bununla birlikte oğlu Yusuf, iddiaya göre zimmî kurullarla tamamen çelişen yüksek makam hırsı ve kibri nedeniyle 1066 yılında isyana ve katliama kurban gitmiştir.

Dolayısıyla kısıtlayıcı vergilerin hem yorumlanması hem de uygulanması esnek tutulmuştur. Yahudiler, özellikle 10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Müslüman İspanya, Irak, Mısır ve İfrikiya (kabaca bugünkü Tunus) ve 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda egemen iktidar için kayda değer görülen faydalı birtakım yeteneklere sahip olduklarında, kısıtlamalar hafifletilme eğili-

² 30 Mart 1135 tarihinde Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. İslâmî literatürde adı genellikle Mûsâ b. Meymûn veya kısaca İbn Meymûn şeklinde anıldığı gibi Mısır'da kaldığı süre içinde Yahudi cemaatinin liderliğini yaptığından kendisine "Reîs" de denilmiştir; Fransızca kaynaklarda Maïmonide, İngilizce ve Almanca kaynaklarda Maimonides diye geçer. Yahudi literatüründe ise Rabbi Moşeh ben Meymon olarak bilinir. (ç.n.).

³ Uzun adıyla Shmuel HaLevi ben Yosef HaNagid olan Samuel ibn Naghrillah özellikle Samuel HaNagid adıyla bilinir. 993 doğumlu Samuel HaNagid Talmud kitabına dair bir akademisyen, gramerci, filolog, asker, siyasetçi ve Mağribi döneminde İberia'da yaşayan etkileyici bir ortaçağ İbrani şairiydi. Ayrıca Müslüman İspanya'da belki de siyasi olarak en etkili Yahudi idi. (ç.n.).

mindeydi. Bunlar, Yahudiler ve onlara ev sahipliği yapan Müslüman ülkeler için “altın çağlar”dı. Ekonomik açıdan iyi zamanlarda zımmî kuralları daha düşük bir hevesle uygulanma eğilimi gösterirken, kötü zamanlarda ise Yahudilerin ve diğer zımmî toplulukların durumu düşme eğilimindeydi.

İslamî Orta Doğu uzunca bir gerileme dönemine girdiğinde, Yahudilerin durumu da bununla birlikte kötüleşti. Osmanlı İmparatorluğunun sağlam ve ileriye dönük politikaları altında 16. yüzyıl Yahudiler için iyi olmasına rağmen, 17 ila 19. yüzyıllar sadece Yahudiler için değil, aynı zamanda çoğu Orta Doğu sakinleri için sıkıntılı bir hale geldi. İktidardaki Türk azınlık, sıradan Müslüman Arapları adeta küçümseyerek zımmî muamelesi yapmış ve vilayetlerin kontrolünün zayıflamasıyla çeşitli dinî toplulukların birbirlerine olan husumet ve düşmanlıkları harekete geçme eğilimi göstermişti. Yahudiler ve Hıristiyanlarla özdeşleşen ve onlara karşı (olumsuz anlamda) ayrımcılık yapan tüketime dair kanunlar (kısıtlamalar) giderek daha sıkı bir şekilde uygulanmaya başlandı ve bunun sonucunda da zımmîler mağdur olmuştu.

Orta Doğu'nun modern döneme girmesiyle yerel ekonomiler durgunlaşta ve bu ekonomilere Avrupalılar hükmetmeye başladı. Avrupalı güçler giderek Orta Doğu'nun bazı bölgelerine el uzattıkça, yabancı güçlerin ve fikirlerin etkisi İslam dünyasındaki Yahudilerin ve diğer dinî azınlıkların değişen konusunda kritik bir faktör haline geldi.

Müslümanların Yahudilere Bakışı

Modern dönem öncesi Yahudilerin Müslümanlara karşı tutumları, Müslümanların Yahudilere karşı tutumlarından çok daha az gün yüzüne çıkmıştır. Yahudiler, zımmî statülerinin bir sonucu olarak, İslam veya Müslümanlar hakkında herhangi olumsuz bir kamusal açıklama ya da ayıplama durumunda cezalandırılmışlardır. Yine de biz, Müslüman ülkelerdeki Yahudilerin yazmış oldukları geniş külliyattan, kimi zaman sadece üstü kapalı bir şekilde ima edilen birtakım duygu ve düşünceleri öğrenebilme imkânına sahibiz.

Arapların, İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan geldikleri görüşünden hareketle Müslümanlar, Yahudi mektuplarında İsmailîler olarak isimlendirilmişlerdir. Müslümanlar bu şecereyi, Hz. Muhammed'in resmî biyografisi gibi güvenilir kaynaklarda kabul etmişlerdir. Bu nedenle Yahudiler, olumsuz görüşlerini, Kitab-ı Mukaddes'te geçen İsmail hakkındaki yorum metni üzerinden ifade etme eğilimindeydiler.

Arap fetihleri, birçok Yahudi üzerindeki Bizans ve Fars hâkimiyetine son vermiştir ve bazı Yahudi metinleri, bu fetihleri apokaliptik⁴ terimlerle tasvir etmektedir. Bu apokaliptik tasvirler, Yahudi dünyasının en azından bir kısmının, Mesih'in gelişini müjdelemek için zaferin hızlı ve benzeri görülmemiş bir etki alanı olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Yanlış bir şekilde mistik Shim'an bar Yohai⁵'ye atfedilen geç (dönem) bir midraş,⁶ aşağıdaki ifadeleri içermektedir:

O, İsmail'in krallığının geldiğini görünce şöyle dedi: "Bu Edom'un kötü krallığının bize yaptıkları yetmedi, bir de İsmail'in krallığını mı kabul etmemiz gerekiyor?" (Kutsal) çehrenin Prensi Metatron⁷ hemen cevapladı ve şöyle dedi: "(Ey) Âdemoğlu (insanoğlu) korkma; çünkü kutsal olan (Holy One), İsmail'in krallığını, yalnızca sizi bu kötülükten kurtarmak için getirir. Kendi iradesine göre, onların üzerine bir peygamber yetiştiriyor, (o peygamber) toprakları onlar için fethedecek, onlar o toprağa gelecek ve azametle o toprağı eski haline getirecekler ve onlar ile Esau'nun oğulları arasında büyük bir terör olacak... Devenin binicisi orayı terk ettiğinde, krallık eşeğin binicisi vasıtasıyla ortaya çıkacak..."⁸

İslâm, imparatorluğun dini olarak yerleştikçe, Mesih'in Arap orduları arasında olmadığı netlik kazandı. İkincil statü, sosyal kısıtlamalar, saygısızlık ve ara sıra meydana gelen şiddet olayları, yeni Müslüman hükümdarların himayesindeki Yahudi statüsü gerçeğini açıkça ortaya koydu. Bununla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi Müslümanların, tüketime ait kanunları yorumlamaları ve uygulamaları esnekti. Bu nedenle Yahudi topluluklar, Müslüman dünyanın muhtelif dönemlerinde ve yerlerinde Müslüman yöneticilerini farklı şekillerde tecrübe ettiler. Hoşgörülü 11. yüzyıl İspanya'sında yaşayan İbrahim b. Da-

⁴ Anlaşılmaz, kapalı, karanlık (söz veya yazı).

⁵ Simeon bar Yochai, ayrıca Rashbi kısaltmasıyla tanınan Rabban Shimon bar Yokhai, -M.S. 70'de İkinci Tapınağın yıkılmasından sonra oldukça bahsedilen- 2. yüzyılda antik İsrail'de bir bilgedir. Ayrıca Haham Akiva'nın en seçkin öğrencilerinden biri olarak tanınır. (ç.n.).

⁶ Eski Ahid'in ahlakî, tasavvufî, kelâmî, menâkıbî, felsefî ve fikhî açılardan yorumunu ihtiva eden eserlere midraş adı verilmektedir. (ç.n.).

⁷ Metatron, Musevilikle ilgili bir kavramdır. Yahudi mistisizmi Kabala'nın en önemli eserlerinden olan Zohar, Metatron'un İsrail halkını Mısır dışına göç ederken denetlediğini belirtir. Birçok ezoterik gelenekler, bu meleğin Allah'ın sözlerini yazan katip olduğunu, ve genelde iyi bir anlayışa sahip olduğunu ancak zaman zaman tehlikeli olabildiğini ileri sürüyor. Metatron, bildiğimiz gerçekleri kıran yerine yenilerini öne süren bir demircinin çekici ile temsil edilir. (ç.n.).

⁸ Adolph Jellinek, *Bet ha-Midrash* (Jerusalem: Wahrman Books, 1967), 3. Baskı, 3. cilt, s. 78-9.

vud,⁹ *Book of Tradition* adlı eserinde Müslümanlardan olumlu bir şekilde bahsetmiştir. O, halifelerin hem (sürgündeki) Babilli Yahudilerin liderini hem de akademinin başkanını onurlandırdığını belirtmiştir ve hatta Gırnata'daki Yahudi topluluğunun katliamından bahsederken, bunun Yahudi lider Yusuf oğlu Shmuel HaNagid'in zımme kanununa uygun olmayan davranışları tarafından provoke edildiğini ifade etmiştir.¹⁰

Diğer taraftan Maimonides, fundamentalist İslâmî canlanma döneminde İspanya'dan sürgün edilmiştir; ama yine de o Mısır sultanının kişisel hekimi olarak en üst konum ve statüye ulaşmıştır. O, hoşgörüsüz ve kötü davranan bir yönetim altında acı çeken Yemenli Yahudi topluluğuna gönderdiği, şimdilerde meşhur olan mektubunda Yahudilerin kötü vaziyetini şöyle anlatıyor: “Günahlarımızın çokluğu sebebiyle, Tanrı, bize şiddetli bir şekilde zulmeden ve bize karşı yıkıcı ve ayrımcı yasalar çıkartan bu Arap milletin ortasına bizi fırlatıp attı... Onların bizi taciz ettiği, aşağıladığı, bizle çekiştiği ve bizden nefret ettiği kadar hiçbir millet bize bunları yapmadı.”¹¹

Hem İbn Davud hem de Maimonides gündeme ilişkin yazdıklarından, onların duygu ve düşüncelerinin dikkatli bir şekilde okunması gerekir. Birlikte ele alındıklarında onlar, modernitenin gelişinden önceki İslam dünyasında, Yahudilerin Müslüman idarecilere karşı yaşadıkları çelişik/kararsız duyguları tasvir etmektedirler. Şüphesiz, Yahudi olmayan yöneticilerin yer almadığı bir yaşam tercih edilebilirdi; ama bu Mesih'in gelişinden önce böyle bir yaşam tasavvur edilemez olarak görülüyordu.

Modern Dünyada Müslümanların Yahudilere Bakışı

Avrupa'nın genişlediği ve Orta Doğu'nun zayıfladığı 19. yüzyılda, Orta Doğu'daki birçok Yahudi (ve hatta bunlardan daha fazla sayıda Hıristiyan) kendilerini yerel kültürden ayırmaya başladı. Avrupa Konsolosluğunun Osmanlı sultanı üzerindeki baskısı, Hıristiyanların belli bir sivil özgürleşme düzeyine ulaşmasını sağladı. Bu özgürleşme, Hıristiyanlar gibi Ehli Kitap olan Ya-

⁹ Abraham ibn Daud, İspanyol-Yahudi bir astronom, tarihçi ve fizikçiydi. 1110 dolaylarında Kurtuba'da (Cordoba) doğan İbn Daud, 1180'li yıllarda öldürülmüştür. Rabad I veya Ravad I kısaltmasıyla da bilinen İbn Daud, 1161'de orijinal ismi *Sefer ha-Kabbalah* olan (ilgili) eserini kaleme almıştır. (ç.n.).

¹⁰ Gerson D. Cohen, *The Book of Tradition by Abraham Ibn Daud* (London: Routledge & Kegan Paul; Philadelphia: Jewish Publication Society, 1967), s. 45, 76.

¹¹ Abraham Halkin, 'The Epistle to Yemen', in id. ve David Hartman, *Epistles of Maimonides: Crisis and Leadership* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1993), s. 126.

hudiler için de uygulandı. Avrupa konsolosluklarının koruması altında olan Hıristiyan misyoner okulları, eğitilmiş bir Arap sınıfı meydana getirdi. Bu Arap sınıfı, asırlar boyunca müdahil olmalarına müsaade edilmeyen sosyal ve ekonomik alana girmeye başladı. Fransız Yahudilerin Evrensel Yahudi Birliği ve daha küçük boyutta İngiliz, Avusturyalı ve Alman Yahudilere ait organizasyonlar, misyoner okullarıyla benzer sonuçlar elde etmek amacıyla Yahudiler için okullar kurdular. Avrupalı Yahudi ve Hıristiyanlar arasındaki bu faaliyet, bazı zimmîlerin bölgesel konumunu yükseltti; ama aynı zamanda bu faaliyet, (her ne kadar bazı kırsal kesimlere bu Avrupa etkileri hiç nüfuz etmese de) onları Avrupalılaştırma niyetindeydi. Onların hukukî ve ekonomik statüleri güçlendi; ama bu değişimler özellikle daha taşra olan bölgelerde yaşayan Yahudiler için hem olumlu hem olumsuz sonuçları beraberinde getirdi. İmtiyazlı Yahudiler, zimmî kurallarını ihlal ettiler ve böylelikle yabancı güçlerin korumasından mahrum olduklarında da Müslüman çoğunluğun düşmanlığına maruz kaldılar. Yerel yönetimin idaresinin bozulması ile birlikte kanun ve düzen işlememeye ve bütün korumasız Yahudiler mağdur edilmeye başlandı.

Siyonizm'in ortaya çıkışı ve Filistin meselesi, Müslümanların Yahudileri ötekileştirmesini daha da artırdı. Yahudi perspektifinden bakıldığında, Filistin'in Yahudiliğin milli yurdu olması meselesi, modern milliyetçilik ve politikarlardan başlıca biriydi. Filistinli Arapların görüşü de buna benzerdi. Şöyle ki, bu durum öncelikli olarak bir toprak ve egemenlik meselesiydi; ancak dinle beraber toprak ve egemenlik meselesi, ikincil bir mesele haline geldi. Bununla birlikte İslâmî perspektiften bakıldığında mevzu daha genişti, din ve milliyetçilik arasındaki ayrım, modern Orta Doğu'da her zaman sınırları belirsiz olarak kalmıştı. Siyonistler, kendilerinin ikincil statülerini tamamen göz ardı ettiler ve hatta kendi bağımsız ekonomilerini kurup yönettiler. Böylece Siyonizm, Müslüman Orta Doğu'nun kalbinde bağımsız bir Yahudi ulus devleti kurarak, ilahî olarak emredilen ve korunan; ancak aynı zamanda ikincil bir dereceye düşürülen konumlarını tekrardan kazanma girişimlerinde zimmîlerin davasını temsil etti.

Bu, Müslümanlar için tam anlamıyla kabul edilemez bir durumdu; lakin Siyonizm'in, Avrupa'nın genişlemesi ve sömürgeleştirme faaliyetleri ile olan yakın ilişkisi, onu daha da tehditkâr hale getirdi. Siyonistlerin büyük çoğunluğu Avrupalıydı ve dolayısıyla onların Araplara bakışı, Avrupa'da hâkim olan tutum ve beklentileri yansıtıyordu. Siyonizm, Yahudiler ve onların İngiliz Hıristi-

yan destekçileri için ne anlama gelirse gelsin, İslam dünyasındaki gerilemenin çıkış yolunu daha fazla dinî adanmışlıkta arayan dindar Müslümanlar için o, ilahî düzenin bozulmasını temsil ediyordu ve İslamcılar tarafından giderek artan bir şekilde Tanrının yoluna aykırı olarak kabul ediliyordu.

Siyonizme karşı İslâmî antipati başından beri belliydi; ama Arap siyasî hareketlerindeki güçlü Hıristiyan ve seküler bileşenler sebebiyle bu antipati sıklıkla (kendisine biçilen) rolün hakkını veremedi. Yine de bu antipati, her zaman varlığını yüzeysel sürdürdü ve Kur'an ve gelenekteki Yahudi karşıtı malzemenin geniş özeti, onlara karşı olumsuz tutumların devamlı bir hatırlatıcısı oldu.

Bu nedenle, bugün Yahudilere karşı İslâmî görüşün -zımmîleştirilmesinin kendi dinî alt metni ile birlikte- en temel alt metni İsrail-Filistin çatışmasıdır: Yahudilerden İslam'ın hâkimiyetine boyun eğmeleri beklenmektedir. Yahudiler, İslam dünyasındaki şiddetli protestolara karşı İsrail Yahudi Devleti'ni kurarak, kendilerinden beklenen bu rolü reddettiler. Bazı Müslümanlar İsrail Devleti'nde yaşayan ve bu devleti destekleyen Yahudilerle -Siyonistler- desteklemeyenleri ayırmaya çalıştı. Bununla birlikte böyle bir ayırım, birçok Müslüman da kaybolmuş gibi görünüyor.

Örneğin bugünkü İslamcı grupların en önemli ideologlarından biri olan Mısırlı Seyyid Kutup, 1950'li yılların başında yazdığı *Yahudi ile Savaşımız*¹² isimli eserinde, Yahudileri, sürekli olarak İslam'ı saran olumsuzluğun nihâf kaynağı olarak tasvir etmektedir. O ve ondan sonrakiler, Yahudilerin bu düşmanca imajını, İslâmî aktivizmi ve reformu teşvik etmek için bir araç olarak kullanmışlardır.¹³

Bu tarz rahatsız edici tasvirlerle rağmen, Müslümanların Yahudilere dair görüşleri karmaşık ve değişkendir. İslam dünyasında, İslam adına (daha doğru bir ifadeyle Müslümanların büyük ve bir araya gelmiş bir grubu adına) konuşabilecek -papalık gibi- tek bir yetkili zümre ya da kurum yoktur. İslam'daki dinî örgütlenmenin ve otoritenin merkezî olmayan ve parçalanmış doğası, basitçe eylemsizliğe dayanmayan en dinî meselelerle ilgili her türlü birliğe engel olmuştur. Ancak Yahudilere ilişkin eylemsizlik vardır ve 21. yüzyı-

¹² Kitap Türkçe'ye bu isimle tercüme edilmiştir. (ç.n.).

¹³ Jeffrey Kenney, 'Enemies Near and Far: The Image of the Jews in Islamist Discourse in Egypt', *Religion*, 24 (1990), s. 255.

lın başlangıcıyla bu eylemsizlik, İslâm'ı gittikçe artan umumî bir Yahudi karşıtlığına yönelmiştir.

Müslümanlara Karşı Modern Yahudi Tutumları

Siyonistler, Filistin'deki yerli halkı Müslüman olmaktan ziyade Araplar olarak görmüşlerdir. Bunun sebebi kısmen Filistin'deki, Yahudi olmayan Arap nüfusun Hıristiyanları bünyesinde bulundurması, kısmen de Siyonistlerin dinî kategorilerden ziyade milliyetçi kategoriler açısından düşünmeyi tercih etmesidir. Her halükârda Siyonistler, Müslümanları oldukça ilkel görüyorlardı. Aslında Avrupalı Yahudiler de Arap-Yahudi kardeşlerini oldukça ilkel olarak görüyorlardı. Her ne kadar abartılı olduğu düşünülse de Ahad Ha'Am'ın şu gözlemi, Avrupalı Yahudilerin Araplara nasıl baktığının genel bir çerçevesini yansıtmaktadır: "Filistin dışında, bizler Arapların hepsinin çölün vahşi hayvanları olduklarına ve çevrelerinde neler olup bittiğini anlamayan ahmaklara benzeyen bir grup olduklarına inanmaya alışkınız." Yahudilerin her gün Araplarla karşılaştıkları Filistin'de, Arap nüfusunun büyük çoğunluğu Yahudi Devleti'nin gelişmesinde bir engel olarak görülse de Filistin'de yaşayan Yahudilerin Araplara bakış açısı daha gerçekçiydi.

1920-1921 yıllarında başlayan Siyonist projeye karşı şiddet içeren Arap eylemlerinin ilk zamanlarında ve öncesinde, Araplara yönelik antipatinin düzeyi, birçok Doğu Avrupalı Yahudi tarafından kendi ülkelerinin menşesine yöneltilen antipati seviyesine ulaşmadı. Yahudilere karşı süregelen katliamlar¹⁴ ve şiddet, -verilen özgürlüğüne kavuşturma sözüne rağmen- Yahudilerin birçoğunu kutsal topraklara doğru harekete sevk etti; fakat Müslümanların idaresinde daha iyi bir yaşamın hayali, kendi kendini yöneten Yahudi bir ulus devletine dönüştü. Filistin'de Yahudilerin gücü ve sayısı arttıkça Müslümanların da Yahudilere olan antipatisi arttı.

Yahudi önderler, Arapların, 19. yy. Avrupa Romantik Sanat ve Edebiyatında betimlendiği gibi saf ve arkadaş canlısı Doğulular olmadıklarını keşfettiler. Onların birçoğu, kendi sosyal ve ekonomik statülerini tehdit ettiklerini düşündükleri kişilerle savaşmaya ve onları öldürmeye oldukça isteklidir. Bu durum Yahudilerin, Müslümanlar hakkındaki düşüncelerini yeniden gözden

¹⁴ Katliam kelimesi, metinde geçen "Pogrom" ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Rusça bir ifade olan pogrom, tarihte Yahudilere karşı yürütülen şiddet hareketlerini ifade etmektedir. (ç.n.).

geçirmelerine sebep oldu. 1921'den günümüze Yahudi ve Araplar arasında İsrail/Filistin toprakları üzerindeki hem sıcak hem de soğuk savaş halen devam etmektedir ve bu savaş her iki tarafın birbirine bakışın en temel belirleyici (unsuru) haline gelmiştir. Gerek Yahudi gerek Müslüman topluluklarda, öteki-ne karşı baskın görüşün olumsuz olma eğilimi göstermesi şaşırtıcı değildir. "Öteki", düşmanı temsil etme eğilimi gösterir. Bu kuralın her iki taraf için istisnaları olmasına rağmen, kural her iki toplumun dinî ve sosyal sistemlerine büyük ölçüde kodlanmış ve genel kültür içinde ölümsüzleştirilmiştir.

Bu düşünceye rağmen, Yahudiler, hem İslam'la hem de Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki edebî, tarihî ve teolojik ilişkilerle yakından ilgilenmişlerdir. Yahudiler, modern batı biliminin dinî konulara olan ilgisinin ortaya çıkmasıyla, İslam'ın bilimsel açıdan çalışılmasında çok büyük bir rol oynamışlardır. Rabbi Abraham Geiger'in (1810-74), İslam üzerine tarihsel araştırmaların doğuşunda yol gösterici olduğu kesin olarak düşünülmektedir. Ignaz Goldziher'in (1850-1921) çalışması, yayımlandığından bu yana bir yüzyıldan daha fazla bir süredir okunmaya devam etmektedir ve günümüzde bu disiplinin en kıdemli ismi de Bernard Lewis'tir. Yahudi teolojisinde, Franz Rosenzweig, *Star of Redemption* adlı eserinde İslam'ı olumlu bir şekilde Hıristiyanlıkla karşılaştırmaktadır. "Belli bir anlamda, 'hoşgörü' kavramı Hıristiyan Avrupa tarafından keşfedilmeden çok önce, İslam bu kavrama rağbet etmiş ve onu uygulamıştır."¹⁵

Günümüzde Yahudi-Müslüman İlişkileri

Bu yazının kaleme alındığı dönemde, Yahudi-Müslüman ilişkileri meselesi, dünyadaki tüm Yahudiler için giderek artan bir endişe kaynağı haline geldi. Özellikle 2001 yılında Amerika Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin yıkılmasından bu yana, Yahudilerin İslâmî antisemitizm korkusu, Yahudi-Müslüman ilişkilerini Yahudi-Hıristiyan ilişkileriyle neredeyse eşit statüye getirdi.

Avrupa'da bilindik olan antisemitizm, İslam dünyasına özgü değildir. Hıristiyan teolojiler, antisemitizmi Yahudiliğe olan ilgisizliğe ya da aktif antagonizme¹⁶ dayandırma eğilimindedirlerken, İslâmî teolojiler ise antisemitizm ko-

¹⁵ Franz Rozenzweig, *The Star of Redemption*, tr. from the 2nd edn. of 1930 by William W. Hallo (New York: Hold, Rinehart & Winston, 1970), s. 216.

¹⁶ Kişiler, kurumlar, toplumsal grup ya da sınıflar, öğreti ya da ideolojiler arasında söz konusu olan uzlaşmaz, üstesinden gelinemez çelişki ya da karşıtlık durumu için kullanılan terim. İki

nusundaki konumlarını, birinden ziyade iki kurulu monoteistik sisteme göre belirlemekte ve onları daha az kategorik olarak eleştirmektedirler. Belirli bir biçimde Yahudilere karşı yöneltilen gerilimlerin ve hiyerarşilerin, polemiklerin ve önyargının, yasal ayrımcılığın ve şiddetin gerçekten de İslam dünyasının bir parçası olduğu ve İslam'ın ortaya çıkışından beri var olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak Avrupa antisemitizminin kan iftiralaları ve ölümcül nefretle bezemiş patolojisi, Orta Doğu'ya Hıristiyanlar tarafından ithal edilmiştir. 1948, 1967 yıllarında dönüm noktası olan olaylara, 1990'ların ikinci İntifada'sına ya da diğer bir ifadeyle el-Aksa İntifada'sına ve Amerika'nın 2002-2003 yıllarında Afganistan ve Irak'ı istila etmesine karşılık olarak, Müslümanların İsrail'e, Birleşik Devletlere ve Batı'ya karşı katlanarak artan öfkesi, genellikle Yahudilerin artan bir şekilde insanlıktan çıkarılması ve şeytan gibi gösterilmesiyle açığa vurulmuştur. 1950 öncesinden bu yana Arapça çevirisi mevcut olan, sahte *Sion Liderlerinin Protokolleri*,¹⁷ gazete başyazılarında giderek daha fazla yer almaya ve Mısır, Suriye-Lübnan'da devlet destekli popüler televizyon dizilerinde çokça bahsedilmeye başlamıştır.

Yahudi devleti Yahudi-Müslüman gerginliklerinin yoğunlaştığı odak noktası olmaya devam etmektedir. İkinci İntifada veya Al-Aksa İntifada hareketi esnasında tarihin en düşük seviyesine ulaşan ilişkileri geliştirmek için İsraili ve Filistinli liderler, Birleşik Devletlerin himayesi altında el sıkıştılar. Ama bunun Yahudilerle diğer dinî ve etnik gruplar arasındaki ilişkileri de sarsan yansımaları oldu. Ancak burada Yahudi devleti görünürdeki problemidir ve patolojinin tek kaynağı da değildir. Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki düşmanlığın artmasının gerekçeleri çok daha karmaşıktır ve onlar bugün çoğunlukla postmodern dönem olarak isimlendirilen şeyle ilgili olarak yerel gerilimleri yansıtmaktadırlar. Bu yerel gerilimler şunlardır: Giderek büyüyen bir küresel ekonomide ortaya çıkan bölgeye özgü sosyal ve ekonomik bozulmalar; uluslar ve nüfuslar arasındaki ekonomik boşlukların giderek büyümesi; Batı Avrupa'da Arap ve Müslüman nüfusun sosyal ve ekonomik açıdan entegre olamayıp; petrole endüstriyel bağımlılığın artması ve bunun sonucu olarak Batının, Müslüman dünyasında diktatörlük rejimlerini destekleme çabaları; Orta Doğu

süreç, yapı ya da organizma arasında ortaya çıkan ve eylemlerinin sonuçlarının birbirlerine tümüyle karşıt olmasıyla belirlenen uyumsuzluk ya da çatışma durumunu ifade eden sözcük. (ç.n.).

¹⁷ Protocols of the Elders of Zion (Siyon Liderlerin Protokolleri [Kısaca Protokoller olarak bilinir]), modern zamanların en kötü ününe sahip ve en çok dağıtılan Yahudi karşıtı yayındır. (ç.n.).

ölkelerinin kendi halklarına ekonomik ve siyasî istikrar getirme konusundaki beceriksizlikleri; Orta Doğu uluslarının Batı ile ekonomik, teknolojik, politik, askerî ve sosyal açıdan rekabet etmede başarısızlığa uğramalarıyla ilişkili olarak algıladıkları utanç. Bütün bu faktörler, 21. yüzyılın başında Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki gerilim düzeyini artırmıştır; ancak bu faktörler aynı zamanda küresel nüfusu etkileyen gerilimleri de yansıtmaktadır.

Bu makale, Yahudi-Müslüman ilişkilerinin en istikrarsız olduğu dönemlerden birinde yazılmıştır. Yahudi ya da Müslümanların ekseriyetini temsil eden hiçbir yetkili organın olmaması sebebiyle Yahudi-Müslüman ilişkileri, kamuoyunun görüşlerini yetkili din temsilcileri gibi şekillendirenler tarafından yönlendirilmektedir. Aleni nefret söylemleri, yetkisiz ve temsil kabiliyeti olmayan “sözcüler” tarafından yapılmaktadır. Bu sözcüler, Orta Doğu’nun şiddet ve (dar görüşlü iç politikalar da dâhil olmak üzere) siyasetinden büyük ölçüde etkilenmekte ve dolayısıyla yeryüzünde aynı dine mensup olanlar üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadırlar. Diğer taraftan onlarca belki yüzlerce Müslüman-Yahudi diyalog grubu ve diğer müşterek Yahudi-Müslüman girişimler sessizce kurulmuştur ve şu anda İsrail, Birleşik Devletler ve Avrupa’da faaliyet göstermeye devam etmektedir. Bunlardan Londra’daki Maimonides Vakfı, daha iyi bilinen ve halka açık bir gruptur. Bir diğeri ise Los Angeles’taki Müslüman-Yahudi İlişkilerinin İncelenmesi ve Geliştirilmesi Enstitüsü’dür (ISEMJI). Bunların dışında yalnızca İsrail’de onlarca başka grup vardır ve bunların birçoğu İsrail ile 1967 öncesi İsrail ve Batı Şeria’yı bölen Yeşil Hat boyunca yer alan bölgeler arasındaki sınırlara yayılmaktadır. Bir peygamberden başka hiç kimse Yahudi-Müslüman ilişkilerinin geleceğini başarılı bir şekilde tahmin edemez; ancak tarihten ders alınırsa, şu anki durumu güçlendirecek bir muvakkat çözüm yavaş yavaş ortaya çıkacaktır.

İLAVE OKUMALAR

Bodansky, Yossef. *Islamic Antisemitism As a Political Instrument* (Houston: Freeman Center for Strategic Studies, 1999). Yahudi bir savunma teşkilatı tarafından hazırlanan bu monograf, gerçeğin sınırlı ve kusurlu bir görüntüsünü teşvik etme amacı ile doğru verilerin önyargılı ve muvazenesiz bir biçimde nasıl sunulabileceğine iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Cohen, Mark. *Under Crescent and Cross* (Princeton: Princeton University Press, 1994). Cohen, Yahudilerin en iyi nerede geçindiklerini ve bunun sebebinin ne olduğunu ortaya koymak için Hıristiyan Avrupa'daki ve İslâmî Orta Doğu'daki Yahudilere olan muameleyi karşılaştırmaktadır.

Cohen, Mark, and Abraham Udovitch (eds.). *Jews Among Arabs: Contact and Boundaries* (Princeton: Darwin, 1989). Bu derleme, modern Yahudi-Müslüman tarihi alanındaki uzmanlar tarafından yazılan makaleleri içermektedir. Derlemedeki makaleler, Irak, Tunus ve Fas'taki Yahudi yaşamını incelemekte, modern Arap kültürüyle Yahudi kültürel etkileşiminin ve bu etkileşimin modern Arap kültürüne sağladığı katkıların kroniğini çıkarmaktadır.

Firestone, Reuven. *Journeys in Holy Lands: The Evolution of the Abraham-Ishmael Legends in Islamic Exegesis* (Albany: State University of New York Press, 1990). Bu çalışma, Hz. İbrahim'e dair öyküler üzerinden, İncil'e ve Kur'ân'a ait öyküsel literatürler arasındaki metinler arası ilişkiyi incelemektedir.

Firestone, Reuven. *Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims* (New York: Schocken Books, 2001). Müslümanlar tarafından Yahudilik konusunda sorulan bazı çetrefilli soruları işlemek suretiyle Yahudilik ve İslam arasındaki birçok paralelliğin yanı sıra ve farklılıkları da belirten bu çalışma, Yahudiliğe giriş niteliğinde bir eserdir.

Goitein, S. D. *Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages* (New York: Schocken Books, 1955). Yahudilerin ve Arapların birbirlerine yaptıkları entelektüel ve dinî katkıları ortaya çıkarmak suretiyle Yahudi-Arap ilişkilerinin tarihini ortaya koyan klasik bir eserdir.

Hary, Benjamin, John Hayes, and Fred Astren (eds.). *Judaism and Islam: Boundaries, Communication and Interaction: Essays in Honor of William M. Brinner* (Leiden: Brill, 2000). Bu çalışma tarih, edebiyat, Kutsal Kitaplar, hukuk, felsefe ve etik, diller ve mezhepsel topluluklar konularını kapsayan,

Yahudilik ve İslam üzerine çalışan en iyi çağdaş bilim adamlarından bir kısmının makalelerini barındıran yakın tarihli bir derlemedir.

Kramer, Martin (ed.). *The Jewish Discovery of Islam* (Tel Aviv: Moshe Dayan Center, 1999). Çalışma, modern Avrupalının İslam'ı anlama arayışında Yahudilerin bilim, edebiyat ve keşiflerdeki öncelikli rolünü incelemektedir.

Lewis, Bernard. *The Jews of Islam* (Princeton: Princeton University Press, 1984). Bir taraftan fanatik Müslüman cihatçılar diğer taraftan ise ütopyik Müslüman çoğulcular olmak üzere ortaya atılan iki stereotipe karşı çıkan, Müslüman ve Yahudiler arasındaki entelektüel ve kültürel ilişkilerin araştırıldığı bu çalışma, klasik bir eser haline gelmiştir.

Nettler, Ronald (ed.). *Medieval and Modern Perspectives on Muslim-Jewish Relations* (Oxford: Harwood Academic Publishers, 1995). Bu makale derlemesi, bazı Müslümanlar arasındaki Yahudileştirme eğiliminden tutun da Yahudi geleneği üzerine bir yorum olarak Müslüman anlatılarının kullanımına varıncaya kadar birçok konuyu işlemek suretiyle Müslüman-Yahudi ilişkilerinin bilimsel bir literatürünü oluşturmak için yapılan bir girişimdir.

Newby, Gordon. *A History of the Jews of Arabia* (Columbia: University of South Carolina Press, 1988). Bu kısa tarihçe, en erken zamanlardan İslam'ın doğuşuna kadarki süreçte Arabistan'daki Yahudi (özellikle tutucu) cemaatlerin tarihini ele almaktadır.

Sacher, Howard M. *A History of Israel From the Rise of Zionism To Our Time* (New York: Knopf, 1976). Çalışma, büyük ölçüde siyasî tarihten ibarettir.

Stark, Rodney, and William Sims Bainbridge. *A Theory of Religion* (New York: Peter Lang, 1987). Çalışma, ortaya çıkan dinlerin incelenmesi için sağlam bir teorik temel sağlamaktadır.

Stillman, Norman. *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book, and The Jews of Arab Lands in Modern Times* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1979 and 1991). Bu çalışma, Arap olan Orta Doğu Yahudilerini en erken kaynaklardan 20. yüzyılın sonlarına kadar ele almak suretiyle, tercüme edilmiş belgelerin geniş bir külliyatını sağlayan iki ciltli mükemmel bir kaynak kitabı ve yorumdur.

Kaynakça

- Cohen, Gerson D., *The Book of Tradition by Abraham Ibn Daud* (London: Routledge & Kegan Paul; Philadelphia: Jewish Publication Society, 1967).
- Halkin, 'Abraham, The Epistle to Yemen', in id. ve David Hartman, *Epistles of Maimonides: Crisis and Leadership* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1993).
- Jellinek, Adolph, *Bet ha-Midrash* (Jerusalem: Wahrman Books, 1967).
- Kenney, Jeffrey, 'Enemies Near and Far: The Image of the Jews in Islamist Discourse in Egypt', *Religion*, 24 (1990).
- Rozenzweig, Franz, *The Star of Redemption*, tr. from the 2nd edn. of 1930 by William W. Hallo (New York: Hold, Rinehart & Winston, 1970).

Jewish-Muslim Relations

Citation / ©- Firestone, r. (2017). Jewish-Muslim Relations, translate: Ahmet Rifat Geçioğlu, Ertuğrul Döner, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (2), 367-386.

Abstract- *In order to understand the complex structure of Muslim-Jewish relations in the modern period, it is necessary to understand the environment in which Islam originated and the seventh century Arabia in which Muslims began to form their basic worldviews. For this reason, this article deals with the approaches of Muslims and Jews towards each other, who encountered in the first and early periods and experienced living in the same society. All the explanations in the Qur'an, the hadiths and the early sources about the Jews is very important in terms of revealing the nature of the relationship and disagreement between the first Muslim community in Medina and the organized Jewish tribes there. This article mentions about dhimmi rights in Qur'an and the social constraints that define the state of People of the Book (Ahl al-Kitāb). Also, it refers to an agreement formulated by a letter supposed to be sent to Umar ibn Al-Khaṭṭāb by Christians and known as the Pact of 'Umar. It is stated that this agreement determines the relations between Muslims and Jews in pre-modern Islamic World. In this article, attempting to reveal the nature of Muslim-Jewish relations until modern period, the author treats some very important issues such as the view of Muslims towards Jews and the view of Jews towards Muslims in nineteenth century and beyond, the appearance of zionism, The Palestinian Issue and anti-semitism, and tries to make a conclusion in his own way.*

Keywords- *Muslim-Jewish relations, The Pact of 'Umar, Zionism, Palestine Question, Antisemitism*